

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МІЖНАРОДНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Беднарська О.Р., Свірська О.Б., 2006

Розглянуто проблему управління ризиками міжнародної туристичної діяльності. На підставі аналізу наукових досліджень, виконаних вітчизняними та зарубіжними науковцями, розроблено механізм управління ризиками для підприємств, що спеціалізуються на міжнародному туризмі.

In the article problems of decrease to risk in services of the international tourism are described. On the basis of analysis of scientific researches, executed the domestic and foreign workers of researches, the mechanism of management risks is developed for enterprises which are specialized on international tourism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Туризм – це одна з найдинамічніших галузей світової економіки, на яку припадає майже 6% світового валового національного продукту і 5% усіх податкових надходжень. В умовах сьогодення розвиток міжнародного туризму в Україні набуває особливо актуального значення. Ця галузь може забезпечити значний внесок у економіку держави через поповнення державного бюджету, збільшення кількості робочих місць, а також надходжень від зовнішньоекономічної діяльності.

Міжнародний туризм є одним з найприбутковіших і водночас найризикованішим напрямком зовнішньоекономічної діяльності. Це можна пояснити тим, що під час міжнародної туристичної діяльності відбувається складна взаємодія між багатьма галузями економіки, суміжних зі сферою туризму, складний рух грошових коштів, матеріальних засобів, документів, інформаційних потоків, перевезення туристів, відзначається значний вплив міжнародного середовища. Важливу роль виконують особливості туристичного продукту, серед яких можна виділити такі [6]:

1. Попит на туристичні послуги надзвичайно еластичний щодо цін, але багато в чому залежить від політичних та соціальних умов.
2. У зв'язку із сезонними коливаннями попиту відзначається так званий “феномен насичення”.
3. Виробництво туристичних послуг не може миттєво пристосовуватись у часі і просторі до зміни попиту.
4. Туристичний продукт створюється зусиллями багатьох підприємств, кожне з яких має власні методи роботи, специфічні проблеми, різну комерційну мету.

Вплив цих обставин спричиняє розширення поля ризиків міжнародної туристичної діяльності. Причому чим більший можливий прибуток, тим більший ризик. За таких умов підприємство, яке уникає ризиків, втрачає можливості отримати прибутки і знижує свою конкурентоспроможність на динамічному ринку туристичних послуг. Саме тому менеджери повинні вміти приймати управлінські рішення в умовах невизначеності зовнішнього середовища, йти на ризик у розумних межах. Управління ризиками стає об'єктивно необхідним і важливим процесом. В сучасних умовах перед туристичними підприємствами стоїть проблема виявлення, аналізу і правильного врахування ризику. Актуальною проблемою є розроблення механізму управління ризиками міжнародної туристичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми свідчить про те, що питання управління ризиками туристичного підприємства стосується порівняно невелика кількість наукових праць. Їхньою основою є фундаментальні роботи у галузі теорії ризику, окремі аспекти розглядаються в економіко-математичних дисциплінах, а також економіці підприємства, фінансовому аналізі, менеджменті.

Серед дослідників-теоретиків, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії ризику, можна виділити таких іноземних та українських науковців, як В. В. Черкасов, В. А. Чернов, Г. В. Чернова, М.В. Грачева, В.М. Гранатуров, В.В. Вітлінський, І.А. Бланк, А.В. Матвійчук, О.В. Мороз, І.Ю. Івченко, Л.І. Донець, О.Є. Кузьмін

Проблему ризику в управлінні, зокрема, організаційно-методичні основи зниження управлінських ризиків розглянуто в монографії В.В. Черкасова [12].

У розвиток прикладних концепцій вагомий внесок зробили М.В. Грачева, В.А. Чернов і Г.В. Чернова, наукові роботи яких стосуються питань комерційних, проектних та інвестиційних ризиків. Вони розглянули проблеми ідентифікації та оцінки ризиків, а також застосування стандартних методів фінансового аналізу для оцінювання комерційних ризиків і побудови інформаційного забезпечення програми управління ризиками на підприємстві [3;13;14].

Вагомий внесок у розвиток науки про ризик належить В.В. Вітлінському, який є автором статей, монографій, навчальних посібників, зокрема першого підручника в Україні з ризикології. Вчений розглядає принципи і методи системного аналізу, моделювання та управління економічними ризиками, що важливо для прийняття ефективних управлінських рішень. Автор розробив нові концептуальні засади та інструментарій економічної ризикології [2].

У праці І.А. Бланка [1] розглянуто теоретичні засади фінансового ризик-менеджменту, його методологічні системи і методичні інструменти, описано сучасні методи дослідження фінансових ризиків підприємства, механізми їхньої нейтралізації.

Монографія О.В. Мороза та А.В. Матвійчука стосується [8] проблем управління в умовах ризику і невизначеності зовнішнього середовища. Особливості управління економічними ризиками в інвестиційній діяльності розглядаються в праці [7].

Питання оцінювання ризику, ролі ризик-менеджменту у ході трансформації підприємства досліджували О.Є. Кузьмін, А.С. Мороз, Н.Ю. Подольчак і Р.В. Шуляр у праці [10].

Науково обґрунтована класифікація ризиків, яка допомагає чітко визначити місце кожного ризику в їхній загальній системі, а також методи оцінювання ризиків, прийоми управління ризиками наведена в мультимедійному підручнику І.Ю. Івченко [5].

Велика увага приділяється висвітленню засобів управління ризиками та їхньому урахуванню під час прийняття управлінських рішень в роботі Л.І. Донець [4]. Автор також вивчає питання ідентифікації, оцінки та мінімізації економічних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, свідчить про те, що в більшості наукових джерел розглядають окремі проблеми управління ризиком. У публікаціях з міжнародного туризму проблему ризику досліджено поверхнево. В зв'язку з цим залишаються невирішені питання, пов'язані з розробленням концепції, методів та способів управління ризиками міжнародної туристичної діяльності.

Ціль статті полягає у класифікації видів ризику, які виникають під час здійснення міжнародної туристичної діяльності і в розробленні механізму управління ризиками туристичного підприємства.

Цілі досягаються за допомогою вирішення таких завдань:

1. Виявлення чинників ризику туристичної діяльності.
2. Ідентифікація ризиків .
3. Виявлення особливостей управління ризиками туристичного підприємства.
4. Розробка системи управління ризиками туристичного підприємства.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним з важливих завдань управління ризиками є виявлення їхніх джерел. З усіх можливих

джерел ризику, що розглядаються в сучасних дослідженнях, найхарактернішими для туристичного бізнесу є такі [4]:

- стихійні лиха, несприятливі погодні умови;
- наявність високого рівня конкуренції;
- неповнота і невірогідність інформації;
- обмеженість і недоступність ресурсів;
- розходження в соціально-психологічних установках, оцінках, стереотипах поведінки;
- незбалансованість основних компонентів господарського механізму.

Зважаючи на наявні фактори ризику, можна ідентифікувати конкретні його види для міжнародної туристичної діяльності. Це залежить від вибору принципу класифікації ризиків. Для повноти розкриття сутності ризику міжнародної туристичної діяльності доцільно використовувати упорядковану нами класифікацію, запропоновану авторами [2;11]. В табл. 1 подані основні види ризиків міжнародної туристичної діяльності та причини їхнього виникнення.

Таблиця 1

Класифікація ризиків міжнародної туристичної діяльності

Види ризику	Сутність ризику	Причини виникнення
1. Політичні ризики	Можливість заподіяння збитків чи зниження прибутку внаслідок державної політики	Можливість націоналізації, обмеження на конвертування національної валюти, військові конфлікти, дії влади
2. Макроекономічні ризики	Можливість заподіяння збитків чи зниження прибутку внаслідок неплатоспроможності країни-дебітора	Неврахування ринкового потенціалу і макроекономічних показників країни
3. Ризики вибору і надійності партнера	Можливість зниження рентабельності або втрат внаслідок дій контрагента	Відмова традиційних або потенційних партнерів від укладання договорів, рішення про розрив договору, невиконання умов договору
4. Маркетингові ризики	Ризики, пов'язані з просуванням туристичних послуг на нові ринки збуту	Неправильне позиціонування послуг, неефективність методів стимулювання збуту, недооцінка конкурентів
5. Виробничі ризики	Ризики, пов'язані з підвищенням собівартості наданням туристичних послуг, зниженням прибутковості	Зростання податкового тиску, збільшення фонду оплати праці, зростання транспортних витрат, зниження ціни на туристичні послуги
6. Комерційні ризики	Ризики, які виникають у ході реалізації туристичних послуг	Зниження обсягів надання послуг внаслідок зниження попиту, витіснення конкурентами; підвищення цін у суміжних галузях, виплата штрафів
7. Валютний ризик	Ймовірність фінансових втрат, пов'язаних з розрахунком в іноземній валюті	Зміна курсу валют, яка може відбутися в період між укладенням контракту і фактичним здійсненням розрахунку за ним

Важливим етапом формування механізму управління ризиками на підприємстві є створення служби ризик-менеджменту. Важливо визначити місце служби в організаційній структурі підприємства, права та обов'язки її персоналу. Залежно від характеру діяльності, обсягів надання послуг, чисельності персоналу туристичного підприємства функції управління ризиками може виконувати менеджер з ризику, фінансовий менеджер. В окремих випадках для потужних туроператорів доцільно створити відповідний апарат, наприклад, відділ управління ризиками. Служба ризик-менеджменту повинна виконувати такі функції :

1. Моніторинг діяльності фірми.
2. Збирання та аналіз інформації про фактори ризику.

3. Визначення рівня ризику.
4. Розроблення стратегії управління ризиками.
5. Розроблення рекомендацій щодо зниження ризиків і контроль за їхнім виконанням.
6. Здійснення страхової діяльності.

На рисунку унаочнена послідовність управління ризиками міжнародної туристичної діяльності, розроблена на підставі загальних схем, поданих в літературних джерелах [2, 4].

Послідовність управління ризиками міжнародної туристичної діяльності

На етапі ідентифікації ризиків завданням служби ризик-менеджменту є систематичне виявлення джерел ризиків міжнародної туристичної діяльності, їх класифікація і попередня оцінка чинників ризиків. Виявлення ризиків повинно бути постійним [10].

Після виявлення чинників ризику, які характерні для конкретної зовнішньоекономічної операції, складають їхній попередній перелік, який стає основою для аналізу і оцінювання ризиків.

Аналізують ризики у такій послідовності :

- визначення внутрішніх та зовнішніх чинників, що збільшують чи зменшують ступінь певного виду ризику;
- оцінювання впливу виявлених чинників на ступінь ризику;
- визначення економічної доцільності здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- встановлення допустимого ступеня ризику;
- аналіз окремих операцій щодо вибраного ступеня ризику.

Аналіз ризиків поділяють на два взаємодоповнювальні види: якісний та кількісний. Якісний аналіз є найскладнішим і вимагає ґрунтовних знань, досвіду та інтуїції у цій сфері економічної діяльності. Його головна мета – визначення чинників ризику, сфери ризику туристичної діяльності. Кількісний аналіз ризику – це кількісне (числове) визначення ступеня окремих ризиків. Залежно від наявної інформації про минулий період господарювання, відомостей про фінансові показники, баланс підприємства, існування аналогій, доцільно використовувати такі методи кількісної оцінки ризику: статистичний, аналогій, експертних оцінок, фінансової стійкості, дерева рішень, нормативний. Метод багатовимірного аналізу в оцінюванні фінансових ризиків підприємства розглянуто в праці [9].

Залежно від результатів ідентифікації, аналізу і оцінювання ризиків приймають рішення щодо застосування відповідного методу їхнього подолання.

Під час вибору стратегії та прийомів зниження ризиків необхідно враховувати :

1. Види ризику міжнародної туристичної діяльності.
2. Способи управління ризиками.
3. Суму збитків, яка може бути погашена з власних коштів.

Залежно від цього вибирають відповідні прийоми зниження ризиків.

У міжнародній туристичній діяльності доцільно використовувати такі прийоми зниження ризиків:

1. Трансфер ризику – передавання ризику через складання контрактів обслуговування, оренди, перевезення.

2. Страхування – використання комплексу видів страхування (майнового, особистого, відповідальності).

3. Лімітування – встановлення граничних сум затрат, продажу, кредиту тощо. Система таких норм для туристичного підприємства може включати максимальний обсяг комерційних операцій з одним контрагентом, максимальний строк оплати послуг, мінімальний розмір оборотних активів у високоліквідній формі, граничний розмір позичкових коштів в обороті тощо.

4. Диверсифікація – розподіл зусиль та капіталу між різними видами діяльності. Цей метод допомагає знизити виробничі та комерційні ризики. Для туристичної фірми доцільно використовувати диверсифікацію асортименту послуг, диверсифікацію контрагентів тощо.

5. Створення резервів – створення страхового фонду із прибутку на випадок виникнення непередбачуваних ситуацій. Рекомендований розмір такого фонду – 1–5 % від обсягу реалізації послуг .

Програма дій щодо зниження ризику повинна обов’язково затверджуватися керівництвом туристичної фірми і використовуватись у плануванні. У табл. 2 запропоновано можливі способи зниження ризиків міжнародної туристичної діяльності.

Реалізуючи програму, служба ризик-менеджменту повинна аналізувати ефективність прийнятих рішень, а за потреби вносити відповідні зміни. Рекомендується акумулювати інформацію про помилки і недоліки програми, що дасть змогу розробити наступні програми на вищому рівні.

Таблиця 2

Групи ризиків та рекомендовані способи зниження ступеня ризику

Групи ризиків 1	Способи зниження ризиковості 2
<p>1. Ризики, пов’язані з країною партнера:</p> <ul style="list-style-type: none"> • політичні (ризик націоналізації; ризик пов’язаний з обмеженням конвертації валюти; ризик розриву контракту через дії влади країни контрагента; ризик війни); • макроекономічні ризики; • інші 	<p>Використання аналітичних методик або отримання експертних оцінок. Інформацію щодо ризиків цієї групи можна отримати, використовуючи публікації консалтингових фірм.</p> <p>Враховування таких показників, як політична, валютна та економічна стабільність, культурна взаємодія, державне регулювання у галузі туризму.</p> <p>Поглиблений аналіз макроекономічних показників і ринкового потенціалу</p>
<p>2. Ризики вибору і надійності партнера</p>	<p>Оцінювання потенційного партнера, на підставі інформації з власних джерел або від інших організацій (торгово-промислових палат, їхніх представництв, консалтингових фірм тощо).</p> <p>Щоб знизити ризик, необхідно передбачити такі заходи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • укласти протокол про наміри, в якому встановлюється строк, протягом якого сторони можуть внести зміни; • встановити протоколом про наміри розмір матеріальної відповідальності сторін у разі відмови від підписання контракту; • ввести умови набрання чинності контрактом не з моменту його підписання, а з моменту погодження; • ввести у контракт систему штрафних санкцій за невиконання взятих зобов’язання за контрактом
<p>3. Маркетингові ризики:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інформаційний; • інноваційний; • галузевий; • інші. 	<p>Доцільно здійснювати детальний ситуаційний аналіз, що передбачає оцінку показників і отримання узагальненого результату. Він містить такі групи показників, як розмір потенційного ринку, сезонність, вартість послуг порівняно з аналогічними, ефективність реклами, наявність конкурентів тощо.</p> <p>Необхідно враховувати: діяльність фірм цієї галузі, а також суміжних галузей; результати діяльності окремих фірм всередині цієї галузі</p>

1	2
4. Особистісні ризики	Здійснюють такі види страхування: цивільної відповідальності власників транспортних засобів; відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну. Існують такі види страхування, без яких неможливий розвиток міжнародного туризму. До них належать: комплексне страхування громадян при виїзді за кордон; страхування від нещасних випадків при виїзді за кордон
5. Ризики, пов'язані з основними положеннями контрактів з іноземними партнерами	Необхідно залучати до складання контрактів досвідчених юристів, економістів та аналітиків
6. Ризики реалізації послуг: • ризик втраченої вигоди; • ризик зниження прибутковості; • ризик прямих фінансових втрат	Доцільно аналізувати ці ризики в комплексі з оцінкою маркетингової ситуації та аналізом маркетингових ризиків
7. Валютний ризик	Доцільно вносити у контракт валютні застереження, які передбачають перерахунок суми платежу у валюті у разі зміни її курсу щодо іншої

Висновки та перспективи подальших досліджень. Міжнародна туристична діяльність пов'язана з різноманітними ризиками. Джерелами їхнього виникнення є внутрішнє та зовнішнє середовище туристичного підприємства, велику роль відіграють особливості туристичних послуг.

У статті визначено чинники виникнення ризиків під час міжнародної діяльності, основні види ризику, намічені напрями їхньої мінімізації. Використовуючи загальну схему управління ризиками, описану в літературних джерелах, розроблено її модифікацію стосовно міжнародної туристичної діяльності. Розроблені рекомендації щодо організації служби ризик-менеджменту туристичного підприємства, визначено її функції та місце в організаційній структурі підприємства. Запропоновані можливі способи подолання ризиків міжнародної туристичної діяльності.

Аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі теорії та практики управління ризиками, стан та тенденції розвитку міжнародного туризму підтверджують актуальність розроблення механізму управління ризиками в сучасних умовах господарювання і підкреслюють необхідність його впровадження в практику туристичних підприємств, які здійснюють зовнішньо-економічну діяльність.

Подальші дослідження повинні охоплювати питання застосування методів кількісної оцінки ризиків, визначення стратегій управління ризиками, інформаційного забезпечення програми управління ризиками на підприємстві.

1. Бланк І.А. *Управление финансовыми рисками.* – К., 2005. 2. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. *Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія.* – К., 2004. 3. Грачева М.В. *Анализ проектных рисков: Учебн. пособие для вузов.* – М., 1999. 4. Донець Л.І. *Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навч. посібник.* – К., 2006. 5. Івченко І.Ю. *Економічні ризики: Навч. посібник.* – К., 2004. 6. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. *Основи туристичного бізнесу: Навч. посібник.* – К., 2004. 7. Матвійчук А.В. *Економічні ризики в інвестиційній діяльності: Монографія.* – Вінниця, 2005. 8. Мороз О.В. *Оптимальне управління економічними системами в умовах невизначеності та ризику: Монографія/ О.В. Мороз, А.В. Матвійчук.* - Вінниця, 2003. 9. Олексів І.Б., Подольчак Н.Ю. *Методи багатовимірного аналізу в оцінюванні фінансових ризиків підприємства // Фінанси України.* – 2005. – Вип. 110. – С. 96–106. 10. *Трансформація підприємств: економічна оцінка та побудова системи менеджменту / О.С. Кузьмін, А.С. Мороз, Н.Ю. Подольчак, Р.В. Шуляр.* Монографія. – Львів, 2005. 11. Бартон Т., Шенкир У., Уокер П. *Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься.* – М., 2003. 12. Черкасов В.В. *Проблеми риска в управленческой деятельности.* – М., К., 2002. 13. Чернов В.А. *Анализ коммерческого риска.* – М., 1998. 14. Чернова В.Г. *Практика управления рисками на уровне предприятия.* – СПб, 2000.